

Tizenötödik hírlevél

Tisztelt Olvasó!

A 14. hírlevélben közöltük Ungár István újabb 4 előadásának időpontját. Egy esetben, az áprilisi előadás napját illetően sajnálatos elütés történt. Ez korrigálva ismételtén közöljük az előadások időpontját. Tehát helyesen: 2015. február 21, március 21, április **25**, május 9. Valamennyi időpont szombatra esik. Az előadások minden esetben délután fél hatkor kezdődnek. Összefoglaló címük: *Megtisztulás, misztikum után*. Részvételi díj: alkalmanként 800 forint. Köszönöm Balogh Amáliának, hogy az elütésre felhívta figyelmemet.

A továbbiakban Aldous Huxley *A látás művészete* című könyvének újabb részletét, majd Ungár István február 21-i előadásának beharangozóját olvashatják.

Fenyő Ervin

I.

Aldous Huxley

A látás művészete

HARMADIK FEJEZET

Érzékelés + kiválasztás + ráismerés = látás¹

Mielőtt a dr. Bates és követői által alkalmazott módszerek részletes leírásába fognék, a látás folyamatának megvitatására szándékozom néhány oldalt szánni. Azt remélem, hogy ez némi fényt vet e módszerek alap-okaira, melyek némelyike e nélkül megmagyarázhatatlannak és önkényesnek tűnhetnek.

Amikor látunk, lelkünk a külső világ eseményeivel az idegrendszer és a szemek segítségével létesít kapcsolatot. A látás folyamatában lelkünk, szemünk és idegrendszerünk összekapcsolódik, hogy egyetlen egészet alkosson. Minden, ami ebben az egészben az egyik alkotó elemet érinti, a többire is hatást gyakorol. A gyakorlatban azt látjuk, hogy csak a szemre és a lélekre lehet közvetlenül hatni, míg az idegrendszerre, amely ezeket összeköti, csak közvetve gyakorolható hatás.

A szem berendezését és mechanizmusát a legapróbb részletekig tanulmányozták, és mindez jó leírásban megvan bármely szemészeti vagy fiziológiai-optikai kézikönyvben. Nem akarom ezeket itt összefoglalni; bennünket itt nem az anatómiai struktúrák és fiziológiai mechanizmusok foglalkoztatnak, hanem a látás folyamata, vagyis az a folyamat, amellyel ezeket a struktúrákat és mechanizmusokat arra használjuk, hogy lelkünk megszerezze a külső világról a látás útján nyert ismereteket.

A következő bekezdésekben *Dr. C. D. Broad*-nak *A lélek és helye a természetben* című könyvében használt terminológiáival fogok élni. Ez a könyv, amely finom és kimerítő elemzést nyújt, és ezt kristálytiszta világossággal adja elő, a modern filozófiai irodalom mesterművei között foglal helyet.

¹ Az angol eredeti: Seeing + Selecting + Perceiving = látás. Német fordításban: Wahrnehmen + Auswählen + Erkennen = Sehen. Molnár Ernő fordításában: érzékelés + kiválasztás + szemlélet = látás. A „szemlélet” szó helyett jobbnak ítélem a „ráismerést”. Ezért javítottam. F. E.

A látás folyamatát három, egymást kiegészítő folyamatra lehet felbontani: érzékelésre, kiválasztásra, és ráismerésre.

Amit érzünk, egy mezőn, téren belül lévő *sensumok* sora. (A látási *sensum* egyike azoknak a színes foltoknak, melyek úgyszólván a látás nyersanyagát alkotják, a látómező pedig azoknak a színes foltoknak az összessége, melyeket bármely adott pillanatban felfoghatunk.)

Az érzékelést a kiválasztás folyamata követi, amelyben a látómező egy részét elkülönítjük, kiválasztjuk a többi közül. Ennek a folyamatnak pszichológiai alapja az a tény, hogy a szem a retina (az ideghártya) középpontjában a foltos tájon jegyzi fel legvilágosabb képeit; ebben a foltos tájban (*macula*) van az apró *fovea centralis* (központi kis gödör); az erre eső képet látjuk a legélesebben. Természetesen van a kiválasztásnak is pszichológiai alapja, mert minden adott alkalommal van általában valami a látómezőben, amit érdekünk világosabban elkülöníteni, mint a látómező bármely más részét.

A végső folyamat: a ráismerés, vagyis az érzékszervekkel felfogott és azután kiválasztott *sensum* megjelenése mint a külső világban létező fizikai tárgy. Nem szabad elfelednünk, hogy a fizikai tárgyak nem elsődlegesen adóttak. Ami adva van, az csak a *sensumok* sora, a *sensum* pedig – dr. Broad kifejezése szerint – valami „nem-referenciális”. Más szavakkal: a *sensum*, mint ilyen, pusztán színes folt, amelynek a külső fizikai tárggyal semminemű vonatkozása nincs. A külső fizikai tárgy csak akkor jelenik meg, amikor a *sensumot* elkülönítettük, és arra használtuk, hogy vele észrevegyünk, percipiáljunk. A *sensumot* lelkünk, mint a térben lévő fizikai tárgy megjelenését közvetíti, tolmácsolja.

A kisgyermek viselkedéséből az derül ki, hogy amikor világra jövünk, nincsenek a tárgyáról határozott ismereteink (percepcióink). Az újszülött eleinte a bizonytalan, határozatlan *sensumok* tömegét fogja fel, de ezeket még csak nem is választja külön, és még kevésbé percipiálja fizikai tárgyként. Apránként tanulja meg elkülöníteni azokat a *sensumokat*, melyek különleges céljaira a legnagyobb érdeklődéssel és jelentőséggel bírnak. Ezekkel a kiválasztott *sensumokkal* azután fokozatosan, megfelelő közvetítés, tolmácsolás útján jut el oda, hogy a külső tárgyat észreveszi, percipiálja. Az a képesség, hogy a *sensumokat* külső fizikai tárgyként fogja fel és magyarázza, alkalmasint veleszületett; annak azonban, hogy ez a képesség megfelelően jelentkezzen, felgyülemlt tapasztalatok egész tömegére, valamint megtartásukra alkalmas emlékezetre van szüksége.

A felnőtteknél a három folyamat minden tekintetben egyidejű. Csak a tárgyak látásának teljes folyamatáról van tudomásunk, nem pedig azokról a kiegészítő folyamatokról, melyek a látásban csúcsosodnak ki. Ha a közvetítő lélek működését kiküszöböljük, elérhetjük, hogy útmutatót kapunk a nyers *sensumra* vonatkozóan úgy, amint ez az újszülött szeméi előtt megjelenik. Ezek az útbaigazítások azonban a legjobb esetben is nagyon fogyatékosak, és rövid ideig tartanak. A felnőtteknél a tiszta *sensum* élményének teljes visszaszerzése, felidézése a fizikai tárgyak megismerése nélkül a legtöbbször csak bizonyos abnormis esetekben lehetséges, amikor a lélek magasabb képességeit kábítószerek vagy betegség kikapcsolják. Ezek az élmények az alatt, amíg végbemennek, önmegfigyelés útján nem vizsgálhatók, de olyankor, amikor a lélek újra normális állapotba jut, gyakran idézheti fel őket emlékezés útján, és ezen a módon képet alkothatunk magunknak az érzékelés, a kiválasztás és a ráismerés folyamatairól, amelyek a külső világban lévő fizikai tárgyak látásának végső folyamatában csúcsosodnak ki.

Példaképpen beszámolok egy olyan tapasztalatomról, amelyben akkor volt részem, amikor a fogorvosi székben az érzéstelenítésből magamhoz tértem. Észlelőképességem visszatérése minden jelentés nélküli, tisztán látási érzetekkel kezdődött. Amennyire visszaemlékszem, ezek nem „ott kint” lévő tárgyakra vonatkoztak, melyek valahol a mindennapi tapasztalat ismert háromdimenziós világában vannak, hanem épp csak színes foltok voltak, önmagukban és önmagukért, és nem csak a külső világgal nem voltak semmiféle kapcsolatban, hanem velem sem, mert az *én* tudata még teljesen hiányzott, s ezek a jelentés nélküli, összefüggéstelen érzet-benyomások *nem az enyéim* voltak, hanem épp csak *voltak*. Ez 1-2 percig tartott, azután pedig, amint az érzéstelenítő hatása kissé csökkent, nagy változás következett. A színes foltok már nemcsak mint színes foltok voltak az érzet tárgyai, hanem valahol a „külső”, háromdimenziós világban létező bizonyos tárgyakkal kapcsolódtak össze, különösen a házak homlokzataival, melyeket a székekkel szemben lévő ablakon át láttam. Figyelmem keresztülhaladt a látómezőn, ennek egymás után következő részeit kiválogatta, és a kiválogatott részeket fizikai tárgyként fogta fel, percipiálta. A *sensumok* eleinte bizonytalanok és jelentés nélküliek voltak, azután oly meghatározott dolgok megjelenéséivé váltak, melyek valamiféle ismerős kategóriába tartoztak, és szilárd tárgyak ismerős világában helyezkedtek el. Ezek a ráismerések (melyeket nem nevezek az „én” megismeréseimnek, mert az „én” még nem jelent meg a színen) így felismerve és osztályozva azonnal világosakká váltak, míg a *sensumoknak* nem volt jelentőségük, észrevétlenül maradtak, most már észrevettem és értékelttem. Az, amit most felfogtam, már nem pusztán színes foltok sora volt, hanem az ismert, mert emlékezetbe idézett világ külső megjelenéseinek egy sora. Ki az, aki emlékszik rá, tehát ismeri? Egy ideig még csak nyoma sem volt semmiféle feleletnek erre a kérdésre. De egy idő múlva észrevétlenül előtűnt az én, az élmény alanya, és ezzel együtt, amennyire emlékszem, látásom tovább tisztult. Az, ami először nyers *sensum* volt, és azután közvetítés útján különféle ismert tárgyak megjelenésévé vált, további változásokon ment keresztül, és egy alanyhoz, az emlékek, szokások és vágyak rendezett formájához tudatosan kapcsolt tárgyként vált. Az észrevett tárgyak azzal, hogy az énnel kapcsolatba jutottak, láthatóbbakká váltak, amennyiben az ént, mellyel kapcsolatba kerültek, a külső valóságnak több külső megjelenési oldala érdekli, mint amennyi a pusztán fiziológiailag létezőt, aki a színes foltokat érzékelte, és azt a jobban kifejlődött, de még mindig tudat nélküli lényt, aki ezeket a *sensumokat* valahol az ismert külső világban lévő megszokott tárgyak megjelenéseiként percipiálta. Az „én” most már visszatért; minthogy pedig az „ént”, engem épp az építészeti részletei és ezek története érdekeltek, az alakon keresztül látott dolgokat azonnal egy új kategóriába tartozókként gondoltam el, vagyis nemcsak mint bizonyos stílusú és korú házakat, melyek, mint ilyenek, megkülönböztető jegyekkel bírnak, s melyeket még az olyan látásra alkalmatlan szemek is, amilyenek az enyéim voltak akkor, keresésre meglátnak. Ezeket a megkülönböztető jegyeket most percipiáltam, nem azért, mert szemem hirtelen megjavult, hanem egyszerűen azért, mert tudatom már olyan állapotban volt, hogy kerestem őket, és jelentőségüket megjegyeztem.

Kissé hosszasan időztem ennél az élménynél, nem azért, mintha bármi tekintetben figyelemre méltó vagy különös volna, hanem egyszerűen azért, mert megmagyaráz bizonyos tényeket, melyeket a látás művészetének minden növendéke állandóan észben kell hogy tartson. E tényeket a következőképpen lehet megfogalmazni:

Az érzékekkel való érzékelés nem azonos a ráismeréssel.

A szemek és az idegrendszer közvetítik az érzékelést, az értelem ismer meg.

A ráismerés képessége az egyén valamennyi tapasztalaton, más szóval, az emlékezeten alapszik.

A jó látás a pontos érzékelés és helyes ráismerés eredménye.

A megismerési képességek javulása elősegíti az érzékelés általános javulását, következésképpen a látásait is.

Az emlékezés mint a ráismerés alapja

A tény, hogy valamely ráismerés fokozása javít a képességen, az érzékelő és látó képességen is. Ez nem csak az előbb leírt abnormális körülmények között történik így, hanem a mindennapi élet legmegszokottabb tevékenységi körében is. Aki állandóan mikroszkóppal dolgozik, e téren kellő tapasztalattal bír: az üveglemezen meglát bizonyos részleteket; a kezdő azonban ezeket nem látja. A városi ember, ha erdőben jár, egy sereg olyan dolgot nem lát, amit a gyakorlott természetismerő minden nehézség nélkül meglát. A tengerész a tengeren olyan távoli dolgokat fedez fel, melyek a szárazföldi ember számára egyáltalán nem léteznek. Számítalan ilyen példát hozhatunk fel. Ezekben az esetekben a javított érzékelésnek és látásnak az az eredménye, hogy a felfogóképesség fokozódott, ez pedig múltbeli, hasonló emlékeknek tudható be. A hibás látás ortodox kezelésénél a látás folyamatának csak egy alkotórészére fordítanak figyelmet: az érzékszervek fiziológiai mechanizmusára. A ráismerő- és az emlékező-képességet, melynek alapja a megismerés, teljesen figyelmen kívül hagyják. Hogy miért, és mivel lehetne ezt elméletileg igazolni, csak az istenek tudják. Mert a léleknek, a látás egész folyamatában roppant nagy szerepe van, nyilvánvaló tehát, hogy aki a látást okszerűen akarja kezelni, nemcsak az érzékelést kell tekintetbe vennie, hanem a ráismerés és emlékezés folyamatát, mely nélkül lehetetlen lenne a megismerés. Ezen kívül jelentős tény, hogy dr. Bates-nek a gyengén látók rehabilitációját célzó módszere nem hanyagolja el a látás egész folyamatának szellemi elemeit. Épp ellenkezőleg: a módszer legértékesebb gyakorlatai a ráismerési képességek és az emlékezés javítását célozzák, melyek elengedhetetlen feltétele a ráismerés, emlékezés.

NEGYEDIK FEJEZET

A testi és lelki működés változékonysága

Az egész szervezetnek, vagy a szervezet valamely részének működésében az a legjellegzetesebb tény, hogy nem állandó, hanem roppant változó. Olykor jól érezzük magunkat, máskor rosszul; emésztésünk olykor jó, máskor rossz; olykor a legnehezebb helyzetekkel nyugodtan, higgadtan nézünk szembe, máskor a legcsekélyebb baj is ingerlékennyé, idegessé tesz. A szervezet működésének ezzel az egyenlőtlen voltával fizetünk azért, hogy élő, öntudatos szervezetek vagyunk, és mint ilyenek szakadatlanul részt veszünk a változó helyzetekhez való alkalmazkodás folyamatában.

A látás szerveinek működése, tehát az érzékelő szem, az érzékelést tovább adó idegrendszer, és a kiválogató és percipiáló lélek működése nem kevésbé változatos, mint a szervezet bármely részének működése. Akiknek a szeme teljesen jó, és akik jó szemhasználati szokásokkal rendelkeznek, azoknál, hogy úgy mondjuk, tág a rendes látás határai közé eső terület. Ezek még akkor is, ha látószerveik rosszul működnek, a legtöbb gyakorlati célra még mindig elég jól látnak, tehát ezek nem bírnak oly átható

tudatával a vizuális tevékenység változásainak, mint azok, akiknek rosszak a látószokásaik, és elromlott a szemük. Ez utóbbiaknál az említett terület csekély vagy semmi, tehát a látóképesség bármily csökkenése észrevehető és gyakran elszomorító eredményeket idéz elő.

Mi lehet az oka annak, hogy szemünk elromlik? Számos betegség. Némelykor csak a szem az ok; más esetekben a szem romlása annak a tünete, hogy a test valamely más része, például a vese, a pancreas vagy a mandulák betegek. Van sok más betegség, sok enyhébb, krónikus bántalom, amely nem okozza a szem szervi megromlását, de normális működését zavarja, gyakran azért, mert csökken az általános testi és lelki életerő.

A hibás diéta és a helytelen testtartás is ártalmára lehet a látásnak.

A hibás látásnak vannak más, szorosan vett pszichológiai okai is. A bánat, az aggodalom, az ingerültség, a félelem, vagy bármely negatív indulat olyan állapotot idézhet elő, amelyben a szervezet időlegesen, vagy ha az állapot krónikus, akkor tartósan rosszul működik.

Ezeknek a mindennapi tapasztalati tényeknek a megvilágításánál megtudhatjuk, mennyire képtelenül viselkedik az átlagember, ha látóképessége meggyengül. Mivel testének és lelkének általános állapotával egyáltalán nincs tisztában, a legközelebbi optikushoz szalad, és szemüveget rakat magára, még pedig rendszerint olyan valakivel, aki őt soha azelőtt nem látta, és így fogalma sem lehet az ő fizikai szervezetéről vagy emberi egyéniségéről. Tekintet nélkül arra, hogy a hibás látást okozhatja valami olyan időlegesen hibás szervi működés is, amelyet valami testi vagy lelki zavar idéz elő, a vevő megkaphatja a mesterséges lencsét, azután rövid, olykor hosszabb ideig tartó, többé-kevésbé akut kényelmetlenség után megszokja azokat, és rendszerint azt állapítja meg, hogy látása megjavult. Ez a javulás azonban drága dolog, mert azzal jár, hogy többé nem tud a dr. Luckiesh által „értékes mankóknak” nevezett szemüveg nélkül meglenni, ellenkezőleg, a mankókat folyton erősíteni kell, mert ezek hatása alatt a szem látóképessége folytonosan csökken. Ez történik akkor, ha rendben van, azonban az esetek egy kisebb részében a dolog rossz mederbe terelődik, és ezeknél a prognózis igen lesújtó.

Gyermekeknél a látószerv működését könnyen megzavarja valamilyen érzelmi sokk, aggodalom és megterhelés. Mikor a gyerek panaszkodik, hogy látásában zavarokat tapasztal, szülei – ahelyett, hogy arra törekednének, hogy megszabadítsák ezektől a kínos lelki állapotoktól és újra rászoktassák a látószervek helyes működésére – rögtön mesterséges lencsékkel sietnek a tüneteket enyhíteni. Mintha csak arról lenne szó, hogy kisfiúnak egy pár harisnyát vegyenek vagy kislányuknak kötényt – szemüveget raknak rá, s ezzel egy életre olyan mechanikus eszközhöz kötik hozzá, mely a hibás szervi működés tüneteit semlegesítheti ugyan, de csak úgy, hogy okait szaporítja.

A hibás szem képes futólag, pillanatokig normálisan látni

A látásra nevelés első időszakában az ember igen figyelemre méltó felfedezésre jut. Mihelyt a hibás látószervek az általam dinamikus pihenésnek nevezett állapot egy bizonyos fokát elérték, azt tapasztaljuk, hogy hirtelen, futólag, pillanatokra visszatér a majdnem normális látás vagy a tökéletes normális látás. Némely esetben ez csak néhány másodpercig tart, máskor valamivel hosszabb ideig.

Olykor, bár ritkán, a helytelen használat régi rossz szokásai egyszerre és tartósan eltűnnek, és a normális szervi működés visszatérésével együtt a látás

teljesen normálissá válik. Az esetek legnagyobb részében azonban a normális látás ugyanúgy tűnik el, ahogyan jött; a régi helytelen használati szokások újból megerősödnek, és a normális látás mindaddig nem mutatkozik újból, amíg szemünket és lelkünket vissza nem édesgettük a dinamikus pihenésnek abba az állapotába, amely egyedül teszi lehetővé a normális látást. Akik hosszú ideje szenvednek hibás látásban, azoknál a normális látás először gyakran jár a boldog meglepetésnek olyan kitörésével, hogy nem tudják megállni, hogy fel ne sírjanak, vagy könnyekre ne fakadjanak. Amint a beteg a dinamikus pihenés művészetét mind tökéletesebben szerzi meg, amint a helytelen használat szokásait jobb szokások váltják fel, amint a látószervek működése megjavul, a javult látás mind gyakrabban tér vissza, és mind hosszabb ideig marad meg, végül a normális látás állandóvá válik. Ezt a futólagos visszatérést kell tehát állandóvá tenni, s ez a célja és szándéka a dr. Bates és követői által kifejlesztett nevelőjeljárásnak.

A megjavult látásnak ez a futólagos megjelenése tapasztalati tény; erről bárki megbizonyosodhat, aki hajlandó azokat a feltételeket teljesíteni, amiktől ez függ. Az a tény, hogy ilyenkor futólag a legélesebben látjuk mindazokat a tárgyakat, melyek máskülönben egybefolynak vagy egészen láthatatlanok, azt mutatja, hogy a szellemi és izom-megerőltetés enyhülése következtében a látószerv működése megjavul, és a refrakciós hiba időlegesen eltűnik.

A szemüveg változatlan, a szem azonban megváltozik

A feltételek megváltozása esetén a hibás szem megváltoztathatja annak az elferdülésnek a fokát, amelyet a helytelen használat szokásai kényszerítettek rá. A változásnak ez a képessége azzal járhat, hogy a látás a normális irányba vagy attól eltérő irányba terelődhet, maga ez a változóképeség pedig a szemüvegviselés következtében mechanikusan csökkenhet vagy egészen meg is szűnhet. Ennek oka nagyon egyszerű: a mesterséges lencsét úgy csiszolják, hogy egy bizonyos refrakciós hibát javítson meg, ami azt jelenti, hogy a szem a szemüvegen át csak akkor láthat világosan, ha hibája ugyanaz, amelynek megjavítása végett csiszolták azt a lencsét. A szemüveges szem hiába akar természetes úton megváltozni; az ilyen kísérlet azonnal meghiúsul, mert eredménye az, hogy a látás minden esetben rosszabbodik. Ez történik azokban az esetekben is, ahol a szem normálissá válik, mert a refrakciós hibától mentes szem egy lencsén keresztül nem láthat világosan, ha ennek olyan hibát kell javítania, amely már nincs meg.

Így érthető meg, hogy a szemüvegviselés a szemet merev, változatlan strukturális mozdulatlanságra kényszeríti. Ebben a tekintetben a mesterséges lencsék nem mankókhoz – amikhez dr. Luckiesh hasonlította őket –, hanem [a sebészetben használatos] sínekhez, vaskapcsokhoz és gipszkötésekhez hasonlítanak.

Érdemes ebben az összefüggésben bizonyos forradalmi újításokat megemlíteni, amelyek a gyermekparalízis kezelésében következtek be. Az új eljárást egy ausztráliai ápolónő, Elisabeth Kenny nővér fejlesztette ki, s azután sikeresen alkalmazták Ausztráliában és az Egyesült Államokban. A régebbi kezelésmód szerint a bénult izomcsoportokat sínek és gipsz segítségével mozdulatlanokká tették. Kenny nővér nem akar ezekről az eszközökről tudni, hanem ezek helyett a betegség kezdetétől fogva olyan eljárásokat alkalmaz, melyekkel a megtámadott izmokat pihentetni lehet, és újra nevelni; ezek közül némelyik a túlságos összehúzódás görcsös állapotában van, míg mások (amelyek a szomszédos izomcsoportok görcsei miatt nem bírnak mozogni) hamarosan elfelejtik, hogyan kell funkcióikat helyesen végezni. A fiziológiai kezelést, mint a hő alkalmazását, egyesítik azzal, hogy élőszóval való

oktatás és szemléltető magyarázat útján a beteg értelméhez folyamodnak. Az így elért eredmények figyelemre méltók; az új kezelés következtében a gyógyulás hányada a bénulás helyétől függően 75-100 százalékra emelkedett.

Kenny nővér módszere és a dr. Bates által kifejlesztett módszer között szoros és jelentős hasonlóságok vannak: mindkettő ellene van a beteg szervek mesterséges mozdulatlaná tételének; mindkettő nagy súlyt helyez a pihenésre, az erőltetésből való kikapcsolásra; mindkettő azt állítja, hogy a hibás szervi működést helyes testi és lelki összefüggéssel, helyes neveléssel a normális működés irányába lehet visszavezetni. És végül: mind a kettő sikerrel járt.

(Folytatjuk)

II.

Ungár István

Megtisztult misztikum

A Molnár C. Pál Műterem előadássorozata elé

1.

A sötétség országában boszorkányok kotyvasztják konyhájukban a rémesebbnél rémesebb étkeket, állandóan sipítóznak és vihognak, s összejárnak iszonytató dorbézolást tartani éjjelente a kopár hegyen. Muszorszkij *Egy éj a kopár hegyen* című szimfónikus költeményében, miután szárnycsattogásaikkal borzongatóan félelmetes pogányi táncaikkal kitombolták magukat a banyák, egy közeli templom tornyában megkondul a harang, ami véget vet a lidérces rémálomnak. Elűzi az éjszaka csúf árnyait.

A korom sötétség leple alatt tanyát vert és ott settenkedő démonok továtűnnek, elnyeli azokat az ébredező hajnal első fénysugara. A szorongás helyébe a végtelent körülölelő ünnepélyes, megindító szépségű csend lép. A katakombák mélyén holtakkal beszélnek a holtak nyelvén. Az emlékezés súlyos, erőteljes oszloppakordok fortissimói és lebegő pianissimok vibráló kíséretében történik.

Az *Egy kiállítás képei* utolsó előtti darabja: a Baba Jaga konyhája. A vasorrú bába lakhelyére kalauzol, ahol vénségek vigadoznak. Egyszerre mulatságosak és ijesztően taszítóak, meseszerűek és nagyon is valóságosak. A triós szerkezetű zene középrészét dermesztő, gonosz szellemek, kísértetek feszítik szét. A vészterhes légkört megtöri a visszatérő, mulatozó barbár boszorkánytánc.

A boszorkányszombat misztikumát magunk mögött tudhatjuk, mihelyt feltárulnak *A kijevi nagykapu* fényűzően gazdag díszei, büszkén hirdelve a művészet mindenk fölé emelkedő dicsőségét. Tiszteletet parancsoló határozottsággal uralja az egész kompozíciót és oldja fel a korábbi komor tételeket. A ciklus végén glóriával felszentelve vonul ki a képtárból a művet végigkísérő – némi kivételtől eltekintve – délceg sétamotívum. Fejedelmi távozása a mű megkoronázása, magán hordozza a művészetben való megtisztulás ígértét.

Végítéletserű vihar söpör végig Ciprus szigeténél. Alig tudnak kikötni sokadik győztes csatájuk után Velence hősei és hadvezérük: Otello. A vízen hanykolódva a hajósok embert próbáló küzdelmet vívnak a természeti elemekkel. Verdi *Otello* című operája megsemmisítő erejű orkán kellős közepével veszi robbanásszerű kezdetét. A harcosok leverték az ellenséget, a hullámokkal nehezen bírnak. Közös fohászuk az égiekhez szól, segítse őket partra jutni, enyhüljön a fenti harag, az ítéletidő.

Valóban lassanként megszelídül a tenger. Eljön a megtisztulás, a nap végén káprázatos csillagsátor lesz tanúja Otello és gyönyörű hitvесе, Desdemona szerelmi vallomásának. Mintha a csillagok felett jóvá akarnák tenni az iménti égszakadás misztikumát. Varázslatosan bódító, földöntúli nyugalom ül a tájra, amellyel egyesülnek az ifjú szerelmesek. Magába fogadja őket a nagy ismeretlen. Lehetetlen belegondolni, hogy ez a szerelemmel átítatott varázslat is beborulhat. Olyan, mintha angyalok őriznék ezt az időt megállító csodát; talán így is van.

Az eredendő misztikum, az őskáosz. Haydn *A teremtés* című oratóriumának felkavaró zenekari bevezetése ennek költői bemutatása. Megrendítő, pokoli, áthatolhatatlan vakhomály semmibe tűnő misztikuma várja a feloldozást. Az érces disszonanciák egymás utáni sikolya feloldozás után kiált, a hideg, rideg sötétség türelmetlenül követeli a napfény melegét. „És Isten szelleme lebeg a vizek felett, és mondta Isten” – suttogja a kórus. „Legyen világosság!” Bombasztikus erejű C-dúr fényözön fortissimója ragyogja be a Földet, a világmindenséget. „És lőn világosság” – zengi az énekkar felszabadultan megfürödve a C-dúr csillogó habjai között.

A C-dúr erődítmény, az igazság trónusa. Ennek a trónusnak magaslatán vonul Tamínó és Pamína tűz s víz akadályait áthágva a beavatottak, a bölcsek szentélyébe. Ezen a magaslaton nyerik vissza szabadságukat a *Fidelio* kegyetlenül meggyötört rabjai. Itt emelkedik a minden földi rosszal megbirkózó Beethoven *V. szimfóniája* zárótételének győzelemittas hegyóriása. Ennek a trónusnak magaslatán szenvedélyes mámorban úszik, lubickol Schubert *VII. szimfóniájának* negyedik tétele. Itt éri el tetőpontját a nürnbergi dalnokverseny. E helyütt rántja fel Bartók operájában Judit a Kékszakállú herceg várának birodalmát, amelytől minden más értelmet nyer. Ugyancsak itt kel fel s nyugszik le a Nap a *Fából faragott királyfi* című táncjátékban. Az ott szikrázó csillagok rendet teremtenek az univerzumban. Újjászülető teremtés, minden a helyére kerül. A leereszkedő este, a virradat visszafojtott izgalmára, várakozásteli bizonytalanságára ráemeli az alkonyat bizonyosságának nyugodalmát. Az élet kínálta kalandra helyezi a titokzatos holnap eljövételét előkészítő örök körforgás tündöklő harmóniáját.